

הרב חיים אמסלם והרב שמעון כהן

עיקר החידוש בספר "זרע ישראל": גדר קבלת מצוות והודעתן

תגובה למאמרו של הרב אורי רדמן
"זרע ישראל" צהר לט 113 (התשע"ו)

תגובת הרב חיים אמסלם

ראיתי לנכון להציג כאן את תגובתו של גיסי הרב שמעון כהן, עורך הספר "זרע ישראל", ביחס למושג "זרע ישראל", שפיתחנו והרחבנו בספרים שכתבנו בעניינים אלו, אולם אין זה חידוש שלי, וכבר קדמוני בזה הרב קאלישר והרב עוזיאל עליהם השלום, ואנחנו ביססנו והבאנו תימוכין לרעיון הפשוט וההגיוני הטמון בו, אלא שראיתי לעתים כמה רבנים שעברו ברפרוף על הספרים, וכדרכה של תורה, מצאו קושיה והערה, ובפרט בעניין "זרע ישראל", וחשבו לסתור את הבניין שעליו יושב יסוד זה, ושגו ברואה לחשוב כי "זרע ישראל" הוא נדבך נוסף בזמננו הבא להקל עד כמה שאפשר בעניינים אלו, שהשעה צריכה להם, והעיקר הוא: הבירורים שכתבנו בעניין קבלת המצוות וגדריה, ומשמיא קא זכו לי בזה, ומקום הניחו לי רבותי להתגדר בו. ודי בהערה זו.

תגובת הרב שמעון כהן (עורך הספר "זרע ישראל")

קראתי את מאמרו של הרב רדמן על מהותו ויישומו של המונח "זרע ישראל" בהלכות גרות, שעיקרו השגות על חידושו של הרב אמסלם בעניין "זרע ישראל". מדבריו נראה שהרב הכותב החטיא את עיקר חידושו של הרב אמסלם, שהוא הבהרת פירוש המושג "קבלת מצוות והודעתן". הרב אמסלם מחדש שהודעת המצוות על ידי בית הדין וקבלתן

בהסכמה בפה מלא פעמיים במהלך טקס הגיור על ידי הגר היא קבלת המצוות הנזכרת בהלכה, ולפיכך אם נעשו ההודעה והקבלה, גם אם בפועל לאחר הגרות קיום המצוות על ידי הגר לקוי או חלקי, אין זה פוגע בהודעה ובקבלה, שהיו שלמות, ונעשתה כאן קבלת מצוות שלמה.

פרשנות זו, המבוססת היטב בספר "זרע ישראל" על תורתם של גדולי הראשונים והאחרונים, הרמב"ם והשו"ע, מנוגדת לדברי חלק מפוסקי זמננו, המפרשים שקבלת המצוות אינה רק הקבלה עצמה אלא קיומם בפועל על ידי המתגייר, ומכאן נובעת גם בחינת קיומן בדיעבד לאחר הגרות, שאם אינו מקיים את כל המצוות לאחר הגרות, אין תוקף לגרותו, ומכאן הגיעו גם לביטולי גיורים, דבר הנוגד לגמרי את ההלכה.

כל החלקים בספרו של הרב אמסלם הם סיוע ותימוכין וביסוס ליסוד זה. גם הרעיון של "זרע ישראל" בא רק ללמד על המוטיבציה הצריכה להיות לדיין בבואו לגייר גויים, אולם היסוד ההלכתי המוצק הוא כאמור הפרשנות למושג "קבלת מצוות", וקבלת המצוות בדיעבד אינה מעכבת, וההגדרה של המצב היום כמצב של שעת הדחק ו"בדיעבד", כל אלו הם נדבכים ליסוד העיקרי, שהוא הפרשנות של המושג "קבלת מצוות".

לא בכדי הפרק הנקרא "זרע ישראל" הוא הפרק החמישי בספר. קדמו לו פרקים המבארים בארוכה את מהותה של קבלת המצוות והגדרתה.

ייתכן שהמסר הזה אינו ברור בספר די הצורך למי שמעיין בו רק ברפרוף, אולם מי שמעמיק לעיין בכל פרקיו של הספר כמקשה אחת, רואה ומבין שזה הוא החידוש, והוא מבוסס על גדולי הפוסקים, ראשונים ואחרונים כאחד.

לכן, לבוא בפתחת המאמר ולהניח כעובדה שהרב אמסלם אינו מצריך קבלת מצוות ב"זרע ישראל", הוא בגדר עיוות של דבריו, והוא גם הפך מדבריו בתחילת הספר בנקודה הראשונה מארבע הנקודות העיקריות של הגיור שהוא מציין, שהמתגייר, בלא הבדל בין סתם גוי ובין "זרע ישראל", צריך לקבל עליו עול מצוות.

הרעיון המרכזי היוצא מן הפרק "זרע ישראל" נובע בראש ובראשונה מן השכל הישר וההיגיון הפשוט להבחין בין היחס לסתם גוי הבא להתגייר לבין מי שהוא צאצא של יהודים. ייתכן שניתן להתווכח על הראיות ולדון בהן, אך אין זה מעלה או מוריד מן המסקנה ההלכתית של הספר "זרע ישראל".

לקחת את הפרק על "זרע ישראל" ולהפרידו משאר חלקי הספר ולנסות לסתור אותו, הוא ממש חוסר הבנה של החידוש שבכל הספר.

תשובת הרב אורי רדמן

ראשית, אני מנצל את ההזדמנות שניתנה לי להודות לרב אמסלם על ספריו "זרע ישראל" ו"מקור ישראל", שעזרו לי רבות בלימוד הלכות גרות. עצם פריסת מכלול המקורות בבקיאות גדולה מהווה עזרה חשובה לכל מי שלומד את ההלכות הללו, ובוודאי שכדרכה של תורה, הדיון כולו חשוב ומפנה.

לעצם העניין, הן נכון שבמאמרי לא נכנסתי כלל לעניין גדרי קבלת מצוות, אך ברור הדבר שהרב אמסלם טוען שיש הבדל לעניין זה בין גוי סתם לגוי מ"זרע ישראל". עניין זה שזור מתחילתו ועד סופו במקומות רבים בספר: יש מקומות שהוא כותב שצריך קבלה כיהודי מסורתי, ויש מקומות שהוא כותב שזקוק למילה וטבילה בלבד (ראה למשל עמ' רפב-רפג).

עקרון "זרע ישראל", שעל שמו קרוי ספרו של הרב אמסלם, אינו רק "מוטיביציה שצריכה להיות לדיין בבואו לגייר גויים אלה" (כדבריו בתגובתו), אלא הוא, כדברי הרב אמסלם עצמו בפתיחה לפרק ה (עמ' רפ), יסוד ועיקרון "מהותי ביותר", וכדבריו: "לכך יש לראות את כל דברי הספר הנוכחי בעצם כמבוא ליחס הראוי למי שהוא מזרע ישראל".¹ בניגוד לדברי הרב אמסלם, להבנתי עניין "זרע ישראל" מובא בפוסקים רק לעניין ההלכות הנלוות לגיור, לא למהותו, וגם הוא אינו עיקרון במשמעותו הבילוגית אלא דוגמה לגיור הנעשה מתוך אינטרס של היחיד או הכלל, וכאמור מהווה סיבה להקל רק בהלכות הנלוות לתהליך הגיור ולא למהותו. למעשה, אין גיור אחד למי שהוא מ"זרע ישראל" וגיור אחר למי שהוא גוי רגיל, אלא לעתים יש סיבות להקל בהלכות הנלוות לגיור במי שהוא מ"זרע ישראל" כמו שלעתים יש סיבות להקל במי שחי כבר עם השפחה (תשובת הרמב"ם, שו"ת פאר הדור, סימן קלב).

כפי שציינתי בפתיחה למאמרי, חלק ניכר מחכמי ישראל שעסקו בעניין גיור עולי ברית המועצות לשעבר נקטו כלפיהם את הגישה המקרבת ואינה דוחה, וזאת מתוך הבנה שבעיית גיורם אינה רק בעיה פרטית של המשפחה המסוימת אלא אינטרס כללי. דברי הסיוג של הרב אמסלם (עמ' שיא), שכל דבריו אמורים רק בגיור הנעשה בארץ ישראל,

1 רבים השתמשו בחידושו של הרב אמסלם וטענו שיש מעמד ביניים בין יהודי לגוי, מעמד "זרע ישראל". ראה למשל דברי הרב אליהו בירנבוים "לא יהודי אבל גם לא גוי", מוסף שבת, מקור ראשון (ג' באדר א' התשע"ו): "כאשר שואלים מה מעמדו של בן לאם לא יהודייה ולאב יהודי, התשובה הקלאסית היא 'גוי' או 'לא יהודי'. אולם מעניין הדבר שבמשך הדורות האחרונים הפוסקים יצרו מעמד מחודש לאדם כזה, מעמד ביניים בין יהודי לגוי, המכונה 'זרע ישראל'. מעמד זה מקנה לאותו לא יהודי ממוצא יהודי יחס מיוחד".

שיש בה תנאים ראויים לקליטתו הרוחנית, קרי יצירת שינוי תודעתי לאומי או דתי של המתגייר, תומכים למעשה בדבריי, שלא "זרע ישראל" הוא הקריטריון להקלה בגיור. אך כפי שכתבתי בפתיחה למאמרי, דברים אלו עוקרים את המושג "זרע ישראל" הביולוגי כרכיב בהלכות גיור.